

OMAN HISTORIAN DOKUMENTOINTI

Johdanto

Jos haluan vuosien päästä (re)konstruoida omaa elämäni, vaikkapa lapsuuttani, mitä välineitä ja mitä rakennusaineita minulla on sitä varten käytettävissäni? Miten paljon – tai miten vähän! – voin tavoittaa ja tehdä näkyväksi sitä, mitä olen joskus tehnyt ja ajatellut ja milaista elämäni on ollut? Tämä on tavallaan erityistapaus yleisemmästä kysymyksestä, miten voidaan tavoittaa yksityisen historiallisen toimijan, erityisesti ”pienen ihmisen”, elämänvaiheita ja elämäntilanteita? Nämä ovat etenkin historiallista antropologiaa (arki-elämän historia, mikrohistoria, ”uusi kulttuurihistoria”) edustavan tutkimuksen peruskysymyksiä, mutta muodossa tai toisessa ne ovat osa lähes kaikkia historian tutkimuksen käytäntöä.

Tässä hahmoteltu opetusjakso pyrkii yhtäältä avaamaan oppilaille näkökulman siihen, miten niukkaa ja satunnaistakin historiallisissa (re)konstruktioissa käytettävä aineisto on, mutta toisaalta se myös pyrkii virittelemään oppilaiden luovaa mielikuvitusta sen suhteen, miten monenlaisia aineistoja sitten kuitenkin lopulta voidaan ajatella ja yrittää löytää. Opetusjakson tai sen osia voi toteuttaa esimerkiksi 1–2 oppitunnin laajuisena kokonaisuutena periaatteessa missä tahansa kohden historianopintoja, kun oppilaille halutaan avata historian tutkimuksen luonnetta. Siitä voidaan poimia ja muokata osia niin peruskoulun alempien ja ylempien luokkien kuin lukionkin opetuksen tarpeisiin.

Voiko omiin sanoihini luottaa?

Tehtävä 1

Kirjoita erilliselle paperille lyhyt selostus, millainen oli viime viikonloppusi. Aikaa (esimerkiksi) viisi minuuttia.



Tehtävänanto todennäköisesti kirjoittaa oppilailta kysymyksen, kerätäänkö paperit pois ja mihin niitä käytetään, mutta opettaja sivuuttakoon kysymyksen. Kirjoitusajan umpeuduttua papereita ei ole syytä kerätä, vaan oppilaat voivat pitää ne ja kytkeä keskustelussa esiin tulevia ajatuksia silmiensä edessä olevaan omaan paperiinsa.

Lähtökohdaksi keskustelulle käy esimerkiksi toteamus, että oppilas on kirjoittaessaan luonut jotain, jota voidaan käyttää tietolähteenä ja todistuskappaleena – historiallisena lähteenä – tietystä asiasta, hänen omasta elämästään tietynä (menneenä) ajanjaksona. Juhlallisesti sanottuna: hän on luonut dokumentin. Tämä toteamus voi osaltaan auttaa demystifioimaan historiallisen dokumentin käsitettä; dokumentithan ovat usein varsin arkisia, ilman merkittäviä tavoitteita syntyneitä tilapäiskirjoituksia ja tekstinsirpaleita.

Keskeinen kysymys viritettäväksi on, miten hyvä kuvaus tuo oppilaan luoma selostus on aiheestaan. Mitä puutteita siinä mahdollisesti on, jos oppilas itse miettii sitä edellisen viikonloppunsa kuvauksena, ja mistä nuo puutteet johtuvat eli miten ne voidaan selittää. Oppilaiden vastauksissa ja pohdinnoissa sekä niiden pohjalta käytävissä keskustelussa nousee todennäköisesti esiin seuraavankaltaisia näkökohtia:

- Selostus on epätäydellinen kuvaus aiheestaan sen vuoksi, että tehtävään annettiin niukasti aikaa ja raportoitavat asiat oli siksi valittava kiireessä ja karsintaa tehden.
- Selostus on epätäydellinen siksi, että yhteen viikonloppuun sisältyi niin paljon asioita ja tapahtumia, että niitä ei ole periaatteessakaan helppo kattavasti raportoida.

- Selostus on valikoiva ja mahdollisesti siistitty kuvaus viikonlopusta, sillä kaikista asioista ja tapahtumista ei ehkä haluta avoimesti kertoa, varsinkaan jos on epävarmaa, kuka tai ketkä tuota kuvausta pääsevät lukemaan.
- Selostus on osin epätarkka ja epävarma, sillä jopa niinkin läheisestä menneisyydestä kuin edellisestä viikonlopusta olevat muistiku-
vat ovat usein epävarmoja, epätarkkoja ja virheellisiä.

Yllä oleva tehtävänannon muotoilu ei sinänsä sulje pois sitä, että oppilaat kirjoittaisivat viikonlopun tunnelmista, ajatuksista tai olosuhteista, mutta todennäköisesti heidän kirjoittamansa selostukset ovat paljolti, ehkä jopa kokonaan, kuvauksia nimenomaan teoista ja tapahtumista. On kiinnostavaa pohtia, miksi niin on. Teoista ja tapahtumista on usein helpompi kertoa, ja niiden myös helposti oletetaan olevan tärkeämpiä raportoida kuin tunnelmat ja ajatukset. Tämä auttaa osaltaan ymmärtämään, miksi historia usein maallikkokäsityksissä mielletään tapahtumien ja tekojen kulkueeksi, ei olosuhteiden ja kulttuurin kuvaukseksi.

Tässä oppilaan luomassa (historiallisessa) lähteessä on siis tietyt rajoituksensa, miten kattavasti, tarkasti ja totuudenmukaisesti se kertoo menneestä ajasta. Siltä osin se on periaatteessa hyvin samanlainen tapaus kuin dokumentit, joiden pohjalta historioitsijat tekevät tulkin-
tatyötään. Keskustelussa ollaan siten hyvin konkreettisesti historiallisen dokumentin informatiivisuuden ja luotettavuuden kriittisen arvioinnin pulmien äärellä.

II Miten vähän kaikesta jääkään!

Tehtävä 2

Oletetaan, että säilytät äsken kirjoittamasi paperilapun. Mitä muita tietolähteitä sinulla voisi olla käytettävissä, jos haluat (esimerkiksi) viiden vuoden kuluttua yrittää saada selville, mitä teit viime viikonloppuna? Pohdi pari- tai ryhmätyönä.



Tässä kysytään oppilaiden luovaa mielikuvitusta sen miettimisessä, mistä erilaisista lähteistä heidän henkilökohtainen menneisyytensä (eräs osa) olisi kaivettavissa esiin. Tietolähteinä tulee mahdollisesti mainituksi mm. seuraavia asioita:

- omat ja perheenjäsenten ja koulutovereiden kalenterit ja päiväkirjat,
- omat ja perheenjäsenten ja koulutovereiden kirjeet, sähköposti- ja tekstiviestit,
- perhe-, suku- ja toveripiirissä tehdyt kuvatallenteet kuten videonauhat ja valokuvat,
- erilaiset arkielämän pienistä teoista todistavat kuitit, tositteet ja liput,
- omien perheenjäsenten, sukulaisten ja koulu- ja harrastustovereiden muistikuvat.

Kun pyydetään miettimään, mitä erilaisia ikkunoita menneisyyteen on periaatteessa olemassa, kertovat esitykset tulevat ehkä helpoimmin mieleen. Useimpien ihmisten arkipäivän teoista ja toimista sellaisia on lopulta kuitenkin verraten vähän. Harvalukuisia ovat ne, joiden edesottamuksia kuvataan toistuvasti ja seikkaperäisesti (vaikkaakaan ei ehkä luotettavasti) esimerkiksi mediassa. Kuitit ja liput ja laput ovat viehättävä aineistoryhmä, arkisen huomaamaton menneisyyden jäännös, jonka olemassaolo huomataan ehkä vasta, kun kysytään, mitä lompakkomme tai taskujemme tämänhetkinen sisältö kertoo omasta (lähi)historiastamme. Tuota aineistoa harvoin säilytetään pitkiä aikoja, mutta toisaalta säilyttäminen ja säilyvyys ovat myös monien muiden aineistojen ongelma. Oppilaat itse todennäköisesti koh-

taavat/ovat jo kohdanneet säilyvyysongelman mm. sähköisten ja digitaalisten tallenteiden kohdalla.

Haastatteluaineisto (muistitieto) on vasta viime vuosikymmeninä saanut historiantutkijoiden silmissä ”armon” ja tunnustettu – varauksin – merkittäväksi siinä kuin perinteiset kirjallisetkin lähteet. Sen luonteeseen liittyy tärkeitä kysymyksiä, joita tässäkin voidaan viritellä.

Tehtävä 3

Millaiset seikat vaikuttavat muistikuvien tarkkuuteen ja miten voisit selvittää, onko tietty todistajalausunto (muistikuva) luotettavampi kuin jokin muu?

Millaiset asiat muistat erityisen hyvin tai huonosti?

Muistatko luokan omasta historiasta asioita samalla tavalla kuin toverisi – mikä on jäänyt voimakkaimmin mieleesi esimerkiksi edellisestä lukuvuodesta? Pohdi pari- tai ryhmätyönä.



Yllä tehtävänannossa käytetty ”tietolähde” on vain yksi terminologinen vaihtoehto, mutta jos sitä käytetään, on kiinnostavaa nähdä, jotta se oppilaita (tahattomasti) siihen suuntaan, että he eivät tule tarjonneeksi itsestäänselvimpää yksilön oman menneisyyden tietolähteitä: omia muistikuvia. Ja kuitenkin historiankirjoituksen omassa historiassa oli aikanaan itsestäänselvänä lähtökohtana, että nimenomaan historioitsijan omat silminnäköhavainnot olivat varmin ja tärkein tie menneisyyteen!

Tässä osuudessa tarkasteltavien tehtävien ja kysymysten fokukse-
na on pohdinta siitä, miten niukasti yksilöiden teoista ja toimista, saati ajatuksista ja tunteista, jää kertovia kuvauksia tai ylipäänsä mitään jälkiä. Suuri osa kulloisestakin nykyisyydestä jää aina vaille havaittavia jäänteitä. Miten suuren haasteen edessä historiantutkija siis onkaan työssään!

III Kohti oman elämäni kokonaishistoriaa

Tehtävä 4

Mitä esineitä ja kuvia keräisitte talteen säilytettäväksi tästä päivästä ja omasta elämämpiiristä, jotta joku muukalainen (esimerkiksi) 200 vuoden päästä saisi tuon aineiston avulla nykypäivän arkielämästä hyvän ja monipuolisen kuvan? Valmistaudu myös selittämään, mitä tärkeää nuo valitsemanne asiat mielestänne kertovat nykyisestä arkielämästä. Tee pari- tai ryhmätyönä.



Tämä tehtävä poikkeaa edellä olleista sikäli, että kuviteltu ajallinen etäisyys kohteen (tämä päivä) ja tarkastelijan (tulevaisuuden muukalainen) välillä on pitempi eikä siinä ole kyseessä kapeasti rajattu ajanjakso kuten päivä tai viikonloppu vaan yleisemmin ”tämä päivä”, nykymaailma. Lisäksi se on näkökulmaltaan rakenteellinen (millaista arkielämä oli) sen sijaan, että se kohdentuisi, kuten aiemmat tehtävät, toimijan tekoihin (mitä teit). Tavallaan oppilaalla on tässä mietittävää, mistä hän voisi löytää aineksia elämänsä kokonaishistoriaan, totaalihistoriaan. Yllä esitetty muotoilu tehtävänannolle on jälleen vain yksi vaihtoehto. Se pyrkii antamaan vihjeen, että muukin kuin vain oppilaan ja hänen perheensä elämään suoraan liittyvä aineisto on relevanttia; materiaalin ei tarvitse kertoa oppilaasta vaan (myös) siitä aineellisesta ja kulttuurisesta kehyksestä, jossa hän elää ja toimii. Tehtävä lienee edellisiä vaikeampi, sillä se edellyttää enemmän etäännytettyä katsetta omaan elämään (vrt. antropologinen katse ”vieraaseen minään”, omaan kulttuuriin).

”Totaalihistorialle” käyttökelpoista aineistoa on periaatteessa lähes rajattomasti; sitä ovat aikaisemmin jo lueteltujen aineistoryhmien – päiväkirjojen, perhevalokuvien yms. – lisäksi kuvallisella ja esineellisellä puolella luontevasti esimerkiksi:

- valokuvat ja kartat oppilaiden asuinympäristöstä,
- valokuvat, mainokset ym. visuaaliset esitykset arkielämän aineellisista puitteista ja muodoista (vaatetus, sisustus, kulutustavarat, autokanta...),
- arjen ja juhlan (käyttö)esineistö.

Yllä oleva tehtävänanto rajaa tietoisesti oppilaiden valinnanmahdollisuuksia ahtaasti vain kuvalliseen ja esineelliseen materiaaliin (olkoonkin että esine on toki tulkittavissa myös laajasti; myös kirja on esine sinänsä). Jos tuntuu siltä, että tuo raja on kohtuuttoman tiukka, kirjalliset tuotokset voidaan toki myös hyväksyä säilöön otettaviksi. Yllä olevan tehtävänannon muotoilulla on kuitenkin taka-ajatus, että kun ryhdytään keskustelemaan oppilaiden valitsemista aineistoista ja niiden mahdollisista viesteistä (mitä merkityksiä niihin voitaisiin liittää), ei-kirjallisen aineiston kohdalla havainnollistuu erityisen selvästi se, että toisesta kulttuurista (esim. menneisyydestä) peräisin olevien jäänteiden merkityksen tulkitseminen on vaativaa. Ei aina ole lainkaan itsestäänselvää, mistä toiminnasta tai pyrkimyksistä jokin asia on jääne (katso mm. Jorma Kalela, *Historiantutkimus ja historia*). Lumilauta yksinään voisi periaatteessa näyttää tulevaisuuden arkeologille kulkuvälineeltä, jos mikään muu aineisto ei antaisi osviittaa siitä, että se on ollut urheiluväline. Valokuva keskustan katunäkymästä varhaisena sunnuntaiamuna antaisi käsityksen, että kaupunkielämä oli 2000-luvun alussa rauhallista, ja vasta täydentävän aineiston avulla paljastuu, että kyseessä onkin kaupunkien viikoittaisen elämänrytmin kannalta hiukan poikkeuksellinen ajankohta. Tämän päivän väljä nuorisomuoti voisi antaa loogisesti ajatellen perusteita olettaa, että vuoden 2004 suomalaisnuoret ovat olleet kokolailla ylipainoisia (ja tulevaisuuden historioitsija voisi ajatella saavansa tälle tulkinnalle jotain tukea kansaterveystieteen julkaisuista tältä ajalta), mutta täydentävä aineisto osoittaisi, että kyse onkin ”vain” muodista. Vaikea jatkokysymys tulevaisuuden historioitsijalle olisikin sitten, mitä tuo muoti kertoo ajan asenteista ja ihanteista. Ovatko tämän päivän nuorisomuodin merkitykset niin yksiselitteisiä, että kaikki (luokan oppilaatkaan) ovat niistä samaa mieltä?

Tässä ollaan sen seikan äärellä, että historiaa (re)konstruoidaan juuri tekemällä tulkintoja ja päätelmiä. Menneisyyttä ei voida vain induktiivisesti koota merkitykseltään selkeistä ja yksiselitteisistä palaista, vaan tarvitaan aina tulkintatyötä ja sen perustana arkiteoriaa siitä, miten ihmiset toimivat ja ajattelevat ja millaisia merkityksiä he antavat eri asioille. Menneisyyttä koskevan kuvan ”osaset” eivät myöskään odota valmiina noutajaansa, vaan ne valitaan kaoottisesta jäänteiden paljoudesta tai tehdään, jalostetaan itse noiden jäänteiden tarjoamasta raaka-aineesta. Tätä oivallusta voidaan yrittää tavoittaa kehittämällä tehtävänantoon jatkoa seuraavalla tehtävällä.

Tehtävä 5

Mieti, millä kuva-aineistolla tai esineistöllä voisit kertoa tuleville sukupolville jonkin tietyn asian tämän päivän elämäntavasta tai arvoista ja asenteista.



Tällaiset kokonaishistorialliset pohdintatehtävät ovat tutumpia sellaisena muunnelmana, jossa oppilaat saavat kerätä tietoa isovanhempiensa lapsuudenajasta. Jos aiheena sen sijaan on oma aikakausi ja arkinen elämänympäristö, kohde on tavallaan hämmentävän lähellä. Siinä esiintyvien merkitysten pohtiminen kuin ulkopuolisen silmin on arvokasta antropologisen näkökulman harjoitusta: oma yhteiskuntaa katsotaan kuin vierasta kulttuuria. Sille taidolle löytyy etenisesti moninaistuvassa Suomessa varmasti yhä enemmän käyttöä.